

modernization of education demands]. K.: Vydavnytstvo NPU imeni M.P.Drahomanova.

6. Omel'chuk, S. (2012). *Osnovni aspekty movlennyevo-metodychnoyi kompetentnosti suchasnoho vchytelya-slovesnyka*. [Key aspects of linguistic and methodical competence of the modern language and literature teacher]. Kyiv.

7. Ostapenko, N. M. (2008). *Teoriya i praktyka formuvannya lnhvodydaktychnykh kompetentnostey u studentiv filolohichnykh fakul'tetiv VNZ*. [Theory and practice of linguodidactic competencies forming of higher educational establishments philology students]. Cherkasy: Vydavets' Chabanenko Yu.

8. Pentylyuk, M. I. (2016), *Movna osobystist' studenta v konteksti profesynoho stanovlennya*. [Student's language identity in the context of professional development]. Kyiv.

9. Semenoh, O. M. (2005). *Profesiyna pidhotovka maybutnikh uchyteliv ukrayins'koyi movy i literatury: monohrafiya*. [Professional training of prospective teachers of Ukrainian language and literature]. Sumy: VVP Mriya-1 TOV.

10. Sydorenko, V. (2011). *Model' profesynoyi kompetentnosti vchytelya ukrayins'koyi movy i literatury v konteksti vprovadzhennya kompetentnisno zoriyentovanoho pidkhodu*. [Model of professional competence of Ukrainian language and literature teacher in the context of competency oriented approach implementation]. Donetsk.

11. Symonenko, T. V. (2006). *Teoriya i praktyka formuvannya profesynoyi movno komunikatyvnoyi kompetentsiyi studentiv*

filolohichnykh fakul'tetiv: monohrafiya. [Theory and practice of forming of professional communicative competence of philology faculties students]. Cherkasy.

12. Khom"yak, I. M. (2011). *Komunikatyvna kompetentnist' ukrayins'koho filoloha*. [Communicative competence of Ukrainian philologist]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОСТОЛОВИЧ Тетяна Василівна – аспірант кафедри теорії та методик початкового навчання Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: методика викладання української мови у вищій школі, проблема формування професійної комунікативної компетентності майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення фонетики та орфоєпії.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSTOLOVYCH Tetiana Vasylivna – postgraduate student of the Theory and Methods of Primary Education Rivne State University of Humanities.

Circle of research interests: methods of teaching the Ukrainian language in higher school, the problem of formation of professional communicative competence of future teachers in the study philology and phonetics and orthoepy.

Дата надходження рукопису 07. 09. 2017 р.

УДК: 378.147.091.39–057.875

КРІВШЕНКО Ліна Миколаївна – аспірантка Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка e-mail: linusja2012@ukr.net

ЕВРИСТИЧНЕ НАВЧАННЯ: СУТНІСТЬ І ЗМІСТОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Реформування професійної освіти в Україні зорієнтоване на підготовку фахівців-самореалізаторів з високим рівнем чітко визначених фахових умінь і здібностей, здатних оперативно вирішувати проблеми й постійно створювати якісні освітні продукти, реалізовувати нові освітні стратегії на практиці. Тому нагальною стала потреба використання інноваційних технологій навчання, серед яких, на нашу думку, пріоритетним є евристичне навчання та його провідна складова – евристичний навчальний діалог, що поєднує в собі плідну співпрацю й евристичну діалогову взаємодію викладача й студента. Однак, не зважаючи на наявність

новітніх евристичних технологій навчання, спрямованих на підготовку вищеозначеного фахівця-самореалізатора, викладачі вишів і вчителі шкіл не готові до їх застосування. Це пояснюється повільним освоєнням цих технологій педагогічними працівниками [7, с. 198].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проведений нами аналіз наукових праць показав, що існує велика низка досліджень, присвячених різним аспектам евристики. Так філософи Р. Абдаєв, В. Андрущенко, В. Баранський та ін. висвітлюють роль евристики в науковому пізнанні та становленні людини – суб'єкта власної життєдіяльності. Теоретичні засади евристичного навчання з

точки зору психології та педагогіки представлено у працях А. Короля, В. Соколова, А. Хуторського. Спеціальні розділи евристики як методології формування діяльності розглядаються В. Андреевим, Г. Альтшулером, М. Бурдою, Ю. Колягіним, Ю. Кулюткіним, М. Лазаревим, В. Лозовою, Д. Пойя, І. Проценко, О. Пехотою, Г. Саранцевим, О. Скафою, Л. Фрідманом та іншими.

Мета статті – висвітлити основні теоретичні засади сутності й основних характеристик евристичного навчання. Здійснити аналіз наукових поглядів з означеної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній зарубіжній і вітчизняній педагогіці склалася парадигма інноваційного евристичного навчання, в основу якої покладено дослідження К. Роджерса й А. Маслоу, а також ряду наукових шкіл евристичного навчання. Так, школа А. Маслоу досліджує проблеми сутності й умов творчої самоактуалізації та самореалізації особистості. Науковцями школи В. Андреева розроблено концепцію педагогіки творчості, її закономірностей, принципів, умов, методів. Школою В. Пушкіна евристика розглядається як наука про творче мислення. Науковою школою евристичного навчання С. Сисоевої розглядаються питання методології та пізнавально-творчої діяльності. Теорія і практика формування творчої особистості досліджується науковою школою евристичного навчання В. Алфімова. У школі М. Лазарева досліджується сутність і методи творчої педагогічної діяльності. Методи проблемного і дослідницького навчання у школі В. Лозової. Проектна технологія в освітньому процесі досліджується школою О. Пехоти. Креативне навчання і створення педагогічних умов для розвитку креативної особистості вивчається у школі В. Сологуба. В основу наукової школи А. Хуторського покладено дослідження теорії і методики евристичного навчання як альтернативи традиційній освіті.

У перекладі з грецької термін «**евристика**» походить від грецького *heurisko* (еврика) – «відкриваю», «відшукую», «знаходжу». У науці поняття «евристика», «евристичне навчання» пов'язують у першу чергу із Сократівською бесідою. Сократ за допомогою особливих запитань активізував і направляв мислення співрозмовника, допомагав таким способом йому самостійно підійти до розв'язання проблеми. При цьому істина відкривалася не тільки учневі, а й учителю [13]. Метод Сократа та вищезначені поняття у різні часи розвивалися й удосконалювалися у працях видатних педагогів.

Так, поняття «евристика» як термін увів у

III столітті н.е. давньогрецький математик Папп Олександрійський. Він, узагальнивши праці античних математиків, зокрема Евкліда, Апполонія й Аристотеля, об'єднав методи, що суттєво відрізнялися від логічних, і назвав їх загальним поняттям «евристика». Однак у сучасному значенні цей термін ужив чеський філософ Б. Больцано у своїй праці «Наукоучіння», назвавши її значну частину «Про мистецтво відкриття, або Евристика» [14, с. 205].

У розвиток евристики досить значимий внесок зробив дослідник різних способів і можливостей розв'язання геометричних задач Рене Декарт (1596–1650). Учений вважав, що процес розв'язання будь-якої задачі обов'язково задіює творче мислення. Декарт розширив застосований у геометрії метод на виконання будь-якого завдання шляхом зведення його спочатку до математичного, потім до виду простого алгебраїчного і, нарешті, до розв'язання одного рівняння [3, с. 245].

Французький філософ, математик, фізик, астроном, механік Ж. А. Пуанкаре, вивчаючи механізми виникнення творчих рішень, говорить про те, що правильний шлях до розв'язання обирається раптово, в результаті «наукового прозріння», якому передують тривала несвідома робота, при тому що вчений працює в тому ж напрямі [3].

Три етапи процесу творчої роботи над виконанням завдання: задум, коли людина усвідомлює, як буде виглядати виконане завдання; план, за яким воно буде виконуватись; втілення плану в життя – визначив П. Енгельмайер у своїй праці «Теорія творчості» [3, с. 246].

У якості окремої науки евристика більш чітко виділяється у кінці XX століття і розглядається кількома науками з різних позицій. Так, у філософії поняття «евристика» трактується як наука про виникнення нового (суджень, ідей, способів дії) у знанні і діяльності людини [12].

Психологи розглядають евристику як спеціальний розділ науки про мислення. Психолог В. Пушкін указує на те, що евристика – це «галузь знання, яка вивчає формування нових дій у незвичайній ситуації та стає наукою тільки в тому випадку, якщо евристичні процеси, що призводять до нових дій, знайдуть своє математичне обґрунтування» [10, с. 23].

Науковці Г. Альтшулер, Г. Буш, Н. Латипов, Д. Троїцький та інші в інженерії й психології ототожнюють евристику з науковою творчістю – процесом подолання інертності мислення та прискоренням пошуку розв'язування нестандартних задач.

У педагогіці А. Уварова трактує *евристику*

як особливий метод ведення діалогу, навчання, що ґрунтується на системі навідних запитань, які спонукають, «підштовхують» співрозмовника до самостійного вирішення проблеми [11].

У педагогічному словнику С. Гончаренка поняття «евристика» розглядається з різних позицій: 1) спеціальні методи розв'язування задач (евристичні методи); 2) організація процесу продуктивного творчого мислення (евристична діяльність); 3) наука, яка вивчає евристичну діяльність; спеціальний розділ науки про мислення; 4) спеціальний метод навчання (сократичні бесіди) або колективне розв'язування проблем; 5) методична або методологічна наука, предметом якої є розв'язання проблем в умовах неозначеності, – спеціальний розділ науки про мислення [2].

Аналіз наукових джерел свідчить, що в різних науках під поняттям евристика розуміють різний зміст, але незаперечним є те, що евристика тісно пов'язана з творчою діяльністю і являє собою новизну, унікальність, непередбачуваність, нестандартність. Ці якості, на думку М. Гулішевської, застосовуються до поняття «творчість» як до результату творчої діяльності, а до поняття «евристика» – як прийоми, методи й засоби досягнення результату. Тому дослідниця говорить, що поняття «евристика» – це наука, за допомогою якої можна знайти джерело відкриття нових знань. Метою евристики є дослідження методів, прийомів, засобів, які можна використовувати для відкриття і конструювання власних знань. «Дізнатись, яким чином людина знаходить принципово нові розв'язки виникаючих завдань – це є предметом сучасної науки, яка називається евристика» [3, с. 244].

Розвивальні можливості в евристичному підході до навчання вбачав А. Дістервег. Стимулюючи самодіяльність учня, він сприяв відкриттю істини дітьми шляхом власних міркувань і досліджень: «Учи якомога менше. Усяка метода погана, якщо привчає учнів до простого сприйняття чи пасивності, і хороша, якщо збуджує в ньому самодіяльність» [4, с. 14].

Перше вагоме обґрунтування евристичного методу навчання здійснив англійський педагог Г. Армстронг у 1889 р. у книзі «Евристичний метод». Автор зазначає, що «евристичний метод ставить учнів у положення дослідника і дозволяє відкривати наукові факти, замість того, щоб тільки слухати про них...» [1, с. 9].

З позицій педагогіки проблему евристичної діяльності розглядав американський педагог і математик сучасної доби Д. Пойя. Учений сформулював загальні правила, що лежать в основі пошуку розв'язків,

на прикладах описав структуру окремих евристичних прийомів [9]. Науковець розробив і застосував у практичній діяльності систему евристичних запитань для розв'язання математичних задач. Аналіз цієї системи дозволяє припустити, що запитання можуть бути доречними для складання завдань при вивченні різних предметів майбутніми вчителями початкових класів.

Саме поняття евристичного навчання в педагогіці використовується відносно недавно. Тому немає єдиного підходу до його визначення. У педагогіці, говорячи про евристичне навчання, мають на увазі або форму навчання (наприклад, евристична бесіда), або метод навчання (наприклад, мозковий штурм), або технологію творчого розвитку учнів. Так, наприклад, терміни «евристика», «евристичний пошук» та «евристичне навчання» були застосовані американським науковцем М. Мінскі в 1961 році в контексті «пошук» через «великий проблемний простір...» [15, с. 81].

На думку А. Хуторського, мета евристичного навчання полягає в тому, щоб дати студентам (учням) можливість конструювати власний сенс, цілі і зміст освіти, а також процесу його організації, діагностики й усвідомлення, тобто творити знання, створювати освітню продукцію з усіх навчальних предметів, навчити школярів самостійно вирішувати виникаючі проблеми. Особистий досвід студента (учня) стає компонентом його освіти, а зміст навчання створюється в процесі діяльності. Окрім цього, науковець зосереджує увагу на тому, що ключовим елементом евристичного навчання є реалізація принципу евристичної освітньої ситуації, що створюється з метою активізації учнівського незнання: народження учнем особистої ідеї, схеми, твору, гіпотези, проблеми тощо. Зважаючи на те, що освітній результат в евристичному навчанні непередбачуваний, кожен студент чи учень може отримувати абсолютно різні підсумки [13, с. 271].

Варто зосередити увагу на тому, що евристична діяльність тісно пов'язана з творчою діяльністю. Однак перше поняття є значно ширшим і має ряд відмінностей. Перш за все, евристична діяльність включає в себе самі творчі процеси зі створення освітньої продукції. У цій діяльності організаційні, методологічні, психологічні та інші процеси забезпечують творчу і пізнавальну діяльність. У свою чергу пізнавальні процеси, що супроводжують творчість, є складовою евристичної діяльності. Специфічною особливістю евристичного навчання є те, що вивчення освітніх стандартів і особиста творчість студента міняються місцями. Іншими словами, студент (учень) зіставляє свою

освітню продукцію з культурно-історичними досягненнями людства, закріпленими в освітніх стандартах, після її створення.

Вітчизняні й зарубіжні науковці (С.Кульневич, А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Сковорода, В.Сухомлинський, А. Хуторський та інші) вважають творчу самореалізацію особистості основою евристичного навчання, тому що теорія самореалізації визначає найважливішим чинником зростання сутнісних сил людини, її свободу і творчість. Епіцентром евристичного навчання, що зорієнтоване на провідну мету освіти – самореалізацію творчого потенціалу особистості, є її творча і самостійна діяльність. У навчальних умовах самореалізація здійснюється наступним чином: студент отримує матеріал для конструювання, але викладач не дає про нього жодних готових знань. Створивши освітній продукт (твір, малюнок, гіпотезу тощо), студент за допомогою педагога порівнює його з історичними аналогами в цій галузі. Таким чином, у результаті переосмислення власного результату у студента (учня) відбувається особистісне перетворення. Це можуть бути зміни в почуттях, досвіді, знаннях, здібностях, загальнокультурному розвитку тощо.

Основоположники гуманістичної психології і педагогіки К. Роджерс, А. Маслоу, П. Фрейд наголошували на тому, що такий процес можна здійснити успішно лише у процесі зміни парадигми передавального способу навчання на евристичний. Таким чином, парадигма гуманістично-спрямованого навчання і засади евристичного навчання відповідають основній ідеї самореалізації, самостійного створення свого життя, а значить, і створення, а не отримання із зовнішніх джерел власних знань.

На нашу думку, евристичне навчання цінне й тим, що при його впровадженні стрімко зростає не тільки студент, а й сам викладач, у якого значно поліпшуються насамперед інтелектуальні та дослідницькі здібності, підвищується інтерес до навчальної й виховної діяльності. Евристичне навчання стає пріоритетним і втілюється у формуванні знань, умінь і навичок за допомогою евристичної діалогової взаємодії.

Аналізуючи наукову літературу ми також з'ясували, що лише окремі дослідники дають визначення поняттю «евристичне навчання». Так, Л. П. Крившенко, окреслюючи евристичне навчання як окремий вид освіти, робить наступне визначення: «*Евристичне* – це навчання, що базується на основних принципах проблемного і розвиваючого навчання, яке передбачає успішність розвитку учня за рахунок побудови та самореалізації особистісної освітньої траєкторії в заданому освітньому

просторі [8, с. 309].

Однак, на нашу думку, евристичне навчання з його принципами особистісного цілепокладання студента, вибору індивідуальної освітньої траєкторії, метапредметної основи змісту освіти, продуктивності навчання, первинності освітньої продукції учня, ситуативності, освітньої рефлексії має значні переваги над проблемним та розвивальним. На відміну від проблемного навчання метою евристичного є не передача студентам досвіду минулого, а створення ними особистого досвіду і продукції, орієнтованої на конструювання майбутнього. Стосовно проблемного навчання варто зробити акцент на тому, що воно застосовується при вивченні тих предметів, де потрібний інтелектуальний підхід. Евристичне навчання є більш універсальним. Його варто й доречно застосовувати при вивченні всіх предметів. «Евристичне навчання відрізняється від розвивального якісно новим завданням: розвитком не тільки студента, але й траєкторії його освіти, уключаючи розвиток цілей, технологій, змісту освіти, і передбачає достатнє володіння механізмами, методами і прийомами творчої діяльності, такими, як «аналіз через синтез», мозковий штурм, логічна низка евристичних запитань, методи розвитку емпіричних знань до рівня теоретичних, асоціації, порівняння, узагальнення, абстрагування, об'єктивна діагностика й оцінювання власної чи чужої роботи тощо» (Г. Чередніченко).

А. Хуторської з позицій дидактики, визначає *евристичне навчання* як навчання учнів і студентів пошуку та створення нового в їхніх знаннях, уміннях, способах діяльності, особових якостях, матеріалізованих продуктах освіти. Визначаючи евристичний тип освіти, науковець зосереджує увагу на тому, що евристична освіта – це «...пошук нового, вільне відкриття світу. Освіта є відкритою, спрямованою на освоєння невідомого, а не тільки на вивчення відомого. Освітній рух повинен спиратись на базові основи, але його метою є не вивчення цих основ, а створення нового. Освіта – суть творіння, а не присвоєння. Тому, вивчаючи минуле, вона створює майбутнє. Через особистісну діяльність в історичному часі людина стає учасником культурно-історичних процесів людства... Евристична освіта не може бути невірною, тому що відкривати особистість може лише у стані відкритості. Вільна та відкрита освіта, у свою чергу, може бути тільки евристичною, оскільки тільки в цьому випадку можна уникнути заданості» [13, с. 73–74].

Е. Кокарева у своїх дослідженнях виокремлює евристичне навчання з позицій творчого саморозвитку майбутніх педагогів. За

визначенням дослідниці, *евристичне навчання* – це основна складова евристичної діяльності, тип навчання, націлений на розвиток особистісних якостей студентів, що забезпечує пошук і створення ними нових навчальних продуктів та уможливорюється завдяки спрямуванню наставника, керівна позиція якого є завуальованою [5, с. 9].

А. Король вважає, що з філософсько-методологічних позицій, – *евристичне навчання* являє собою процес учнівського евристичного запитування на кожному етапі його індивідуального освітнього шляху. Дослідник визначає основою евристичного навчання діалог, в якому учням надається перевага щодо постановки запитань з визначеної теми. Здійснюється це наступним чином. Педагог, визначивши ключове запитання за темою уроку, пропонує школярам знайти відповідь на нього, ставлячи свої запитання до вчителя, однокласників тощо в такій послідовності: Що?, Як?, Чому? Однак, якщо послідовність буде порушена, то вчитель або однокласник поставить зустрічне запитання. Науковець пропонує й дещо інший варіант такої діяльності. Учням подають проблему уроку та пропонують ключові слова, дізнатися значення яких школяр може, застосовуючи власні запитання. Для цього вчитель організує запитувально-відповідні ситуації. Запитання учнів оцінюються як продукти їхньої діяльності [6, с. 240]. Однак, на нашу думку, запропонована А. Королем модель евристичного навчання є дещо недосконалою, оскільки в ній немає самої технології навчання учнів правильній постановці запитань.

Аналіз наукових джерел показав, що існує низка різних підходів до визначення поняття «евристичне навчання». Однак, це поняття пов'язане з пізнавально-творчою діяльністю вчителя й учня, що націлена на відкриття нових знань, побудову власної освітньої траєкторії, творчу самореалізацією особистості та створення нею власних матеріалізованих освітніх продуктів.

Беручи до уваги вище означені визначення та спираючись філософсько-методологічні, психолого-педагогічні дослідження В. Андрєєва, А. Хуторського, А. Короля та ін., у проведеному дослідженні ми виходимо з того, що евристичне навчання має бути визначено на таких філософсько-педагогічних підставах (методологічних, цільових, змістових, суто технологічних, пов'язаних з формуванням креативних умінь своїх суб'єктів) : а) як завершена система інноваційної освіти, що має певну мету, пов'язану з реалізацією мети національної освіти; б) як система пізнавально-творчих технологій, що забезпечують реалізацію поставленої вище мети; в) як спосіб і

умова формування гармонійної, вільної та креативної особистості.

Таким чином, *евристичне навчання* можна розглядати як такий тип навчання, у якому пріоритетною є пізнавально-творча діяльність суб'єктів навчально-виховного процесу, що має на меті їх розвиток і самореалізацію творчого потенціалу та об'єднує в собі певні пізнавально-творчі технології навчання, що спираються на інтерактивну (діалогову) взаємодію, результатом якої є створення освітніх продуктів з певними критеріально-діагностичними характеристиками.

Висновок та перспективи подальших розвідок напряму. Розглянувши різні точки зору щодо визначення поняття «евристика» ми виявили, що це – наука про творчість; наука, яка вивчає специфіку творчої діяльності; наука, за допомогою якої можна знайти джерело нових знань; спеціальний розділ психології про мислення; метод навчання; метод ведення діалогу; сукупність прийомів для пошуку способів та розв'язування задач, виконання теоретичних досліджень, конструювання моделей; метод відкриття нового; процес пошуку нового продукту діяльності; навчання, що ґрунтується на системі навідних запитань, які спонукають, «підштовхують» співрозмовника до самостійного вирішення проблеми.

У свою чергу, евристичне навчання – це основна складова евристичної діяльності, тип навчання; навчання пошуку та створення нового в знаннях, уміннях, способах діяльності, особових якостях, матеріалізованих продуктах освіти; навчання, яке передбачає успішність розвитку учня за рахунок побудови та самореалізації особистісної освітньої траєкторії в заданому освітньому просторі; процес учнівського запитування на кожному етапі його індивідуального освітнього шляху; навчання, в якому пріоритетною є пізнавально-творча діяльність суб'єктів навчально-виховного процесу.

З'ясувавши сутність і основні змістові характеристики евристичного навчання, ми дійшли висновку, що саме евристичне навчання є тим потужним механізмом, що здатний сформувати майбутнього вчителя-самореалізатора з чітко означеними професійними вміннями. Фахівця, здатного приймати рішення у складних і часто непередбачуваних у педагогічній діяльності ситуаціях, швидко знаходити шляхи розв'язання складних завдань, спроможного постійно створювати якісні освітні продукти.

Наші подальші розвідки будуть стосуватися провідної складової евристичного навчання – евристичного навчального діалогу в

професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Армстронг Г. Эвристический метод обучения или Искусство представлять детям самим доходить до познания предметов / Г. Армстронг. Извлеч. и пер. А. П. Павлова. – М., 1900. – 23 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Гулішевська М. Г. Історико-критичний аналіз поняття евристика / М. Г. Гулішевська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2013. – Вип. 36. – С. 244-248. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_36_52
4. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей. / А. Дистервег. Избранные педагогические сочинения. – М.: Учпедгиз, 1956.
5. Кокарева Е. О. Евристичне навчання як засіб творчого саморозвитку майбутніх педагогів : автореф. дис. На здобуття наук ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Е. О. Кокарева. – Тернопіль, 2012. – 22 с.
6. Король А. Д. Диалог в образовании: эвристический аспект : научное издание / А. Д. Король. – М.: ЦДО «Эйдос»; Иваново : Издательский центр «Юнона», 2009. – 260 с.
7. Лазарев М. О. Педагогічна творчість : навчальний посібник для студентів, магістрів, аспірантів педагогічного університету : 2-е видання, доповнене і перероблене. – суми : ФОП Цьома С. П., 2016. – 294 с.
8. Педагогика: Учебник / Л. П. Крившенко, М. Е. Вайндорф-Сысоева и др.; Под ред. Л. П. Крившенко. – М.: ТК Велби Изд-во Проспект, 2004. – 432 с.
9. Пойа Д. Как решать задачу. / Д. Пойа. – Львов: Журнал «Квантор», 1991. – 216 с.
10. Пушкин В. Н. Эвристика – наука о творческом мышлении. / В. Н. Пушкин. – М.: Политиздат, 1967. – 271 с.
11. Уварова А. М. Педагогічна розповідь: культурологічний та діагностичний аспекти // Педагогічні науки: зб. наук. праць. – Суми : Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2000. – С. 328–337.
12. Философский словарь. / Под ред. И. Т. Фролова. – 7-е изд. – М.: Республика, 2001. – 719 с.
13. Хуторской А. В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. / А. В. Хуторской. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
14. Bolzano B. Wissenschaftslehre. Bünde, Sulzbach, 1837.
15. Minsky M. L. Steps toward artificial intelligence / M. L. Minsky // Proceedings of the

Institute of Radio Engineers Hall Inc. – New York, 1968. – 408 p.

REFERENCES

1. Armstrong, H. (1900). *Tvorsticheskiye metody obucheniya ili iskustvo predstavlat detyam samim dohodit do poznaniya predmetov*. [The heuristic method of teaching or The art of representing children themselves to the knowledge of objects]. Moscow.
2. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskiy pedahohichniy slovnyk*. [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv.
3. Hulishevska, M. H. (2013). *Istorko-krytychniy analiz evrystyky*. [Historical and critical analyses of the notion of heuristic]. Kyiv.
4. Diesterweg, A. (1956). *Rukovodstvo k obrazovaniyu nemetskih uchiteley*. [Guide to the formation of German teachers]. Moscow.
5. Kokareva, E. O. (2012). *Evrystychnye navchannya yak zasib tvorchoho samorozvytku maybutnikh pedahohiv*. [Heuristic learning as a way of self-development of future teachers]. Ternopil.
6. Korol, A. D. (2009). *Dialog v obrazovanii: evristicheskiy aspekt: nauchnoye izdaniye*. [A dialogue in education: heuristic aspect: scientific publication]. Moscow.
7. Lazarev, M. O. (2016). *Pedahohichna tvorhist': navchalniy posibnyk dlya studentiv, mahistriv, aspirantiv pedahohichnikh universytetiv: 2-he vydannya, dopovnene i pereroblene*. [Pedagogical creativity: tutorial for students, masters, graduate students of pedagogical university: the 2-nd edition, added and remade]. Sumy.
8. Pedahohika: Pidruchnyk. (2004). [Pedagogics: A textbook]. Moscow.
9. Poia, D. (1991). *Kak reshat' zadachu*. [How to solve a problem]. Lviv.
10. Pushkin, V. N. (1067). *Evrystika – nauka o tvorcheskm myshlenii*. [Heuristic is a science about creative thinking]. Moscow.
11. Uvarova, A. M. (2000). *Pedahohichna rozpovid: kulturolohichniy ta diahnostychniy aspekty // Pedahohichni nauky: zbirnyk naukovih prats*. [Pedagogical story: cultural and diagnostic aspects // Pedagogical sciences: Collection of scientific works]. Sumy.
12. *Filisofskiy slovnyk*. (1980). [Philosophical dictionary]. Moscow.
13. Khutorskoy, A. V. (2003). *Dydaktichskaya evristika. Teoriya i tekhnologiya kreativnogo obucheniya*. [Didactical heuristic. Theory and technology of creative teaching]. Moscow.
14. Bolzano, B. (1837). *Wissenschaftslehre*. Bünde, Sulzbach.
15. Minsky, M. L. (1968). *Steps toward artificial intelligence*. – New York.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КРІВШЕНКО Ліна Миколаївна – аспірантка Сумського державного педагогічного

університету ім. А. С.Макаренка; учитель-методист.

Наукові інтереси: вплив евристичного навчання на фахову підготовку майбутніх учителів початкових класів; застосування евристичних технологій навчання в школі I ступеня.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KRIVSHENKO Lina Mykolaivna – a post-graduate student of Makarenko Sumy Pedagogical University; teacher-methodist.

Circle of research interest: the influence of heuristic learning on the professional training of the future primary school teachers; the application of heuristic techniques in primary school.

Дата надходження рукопису 27. 04. 2017 р.

УДК 001:817-048.44:[001:378.096

САМКО Алла Миколаївна –

аспірант відділу андрагогіки
Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України
e-mail: alla-samko@ukr.net

КРИТЕРІЇ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ДИСЕРТАЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАУКОВОЇ ШКОЛИ С. ГОНЧАРЕНКА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Дисертаційні дослідження є найважливішим мірилом рівня розвитку науки в країні, вони відображають етапи кваліфікаційного зростання і сумарний внесок конкретного вченого. За сукупністю дисертацій, виконаних у науковому колективі, можна оцінювати розвиток наукової школи, як неформального творчого колективу. Дисертаційне дослідження демонструє наукову зрілість вченого, є перевіреною формою вираження дослідницької думки та характеризує розвиток науки. Аналіз дисертацій дає об'єктивні показники загального рівня розвитку різних галузей науки і окремих її дисциплін, формування кількісного та якісного складу наукових кадрів у науці та освіті. Наука не може існувати без систематизації та узагальнення, без логічного осмислення фактів. Процес пізнання передбачає накопичення фактів, які стають складовою частиною наукових знань, якщо вони виступають у систематизованому узагальненому вигляді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З історії педагогіки відомо, що багато вчених певною мірою торкалися питання систематизації. Зокрема педагогічну вимогу до систематизації знань у навчанні висвітлено ще у працях Я.-А. Коменського, Й. Песталоцці, Ф. Дістервега та ін. Проблеми узагальнення й систематизації присвячено доробки Л. Віготського, П. Гальперіна, Г. Костюка, А. Самаріна, Ю. Смирнова та ін. Однак, такий аспект дослідження, як класифікація дисертацій за різними критеріями систематизації, не був предметом аналізу у фаховій літературі.

Мета статті – здійснити порівняльний

аналіз дисертаційних праць представників наукової школи С. Гончаренка, а також систематизувати їх за такими критеріями: напрямками досліджень, науковим рівнем, роками захисту, змістом предмету дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім акцентуємо увагу на визначенні понять «критерій» та «систематизація». Поняття «критерій» використовується в різних значеннях: у якості мірила, оцінки, суджень, ознаки достовірності або умови, як сукупність ознак. Так, в українському педагогічному словнику С. Гончаренко дає таке визначення: «Критерій – слово грецького походження (від гр. κριτήριον – засіб судження) і є ознакою, на підставі якої здійснюється оцінювання, означення або класифікація певних об'єктів. При цьому під ознакою розуміють зовнішній прояв властивостей, за якими її можна впізнати, визначити або описати» [6, с. 54]. У тлумачних словниках критерій визначається як підстава для оцінювання, визначення або класифікації чогось; мірило, мірка [9]; ознака, на підставі якої здійснюється визначення або класифікація чого-небудь, мірило оцінки [3].

У педагогічній літературі окремі автори розширюють поняття «критерій» і визначають їх як реальні, точно обрані ознаки, величини, що виступають вимірниками об'єктів оцінювання. Так, Ю. Бабанський розуміє критерій як об'єктивну ознаку, за допомогою якої здійснюється порівняльна оцінка досліджуваного явища, ступеня розвитку його у різних обстежуваних осіб [1]. Водночас, З. Курлянд, дотримується думки, що розгляд будь-якої досліджуваної величини повинен